

QAYTA QURISH DAVRIDA XORAZM VILOYATIDA ICHKI ISHLAR ORGANLARINING FAOLIYATI

Xamdamova Yulduz Ravshanbek qizi, Xorazm viloyati IIB
xodimi

ACTIVITIES OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES OF THE KHOREZM REGION DURING THE PERESTROIKA PERIOD

Khamdamova Yulduz Ravshanbek kizi, employee of the
Internal Affairs Department of the Khorezm Region

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ В ПЕРИОД ПЕРЕСТРОЙКИ

Хамдамова Юлдуз Равшанбек кызы, сотрудник УВД
Хорезмской области

<https://orcid.org/0009-0004-2824-8339>

e-mail:

yuxamdamova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm viloyati ichki ishlar organlarining Qayta qurish siyosati davridagi faoliyati va mazkur davrdagi murakkab jarayonlarda amalga oshirilgan ishlar tahlil qilinadi. Unda tahlil qilinayotgan davrda kechgan tarixiy jarayonlar asnosida ichki ishlar organlarining faoliyatida ham o'zgarishlar yuz berganligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: qayta qurish, O'zbekiston, Xorazm viloyati, militsiya, jinoyatchilik, huquq-tartibot.

Abstract: This article analyzes the activities of the internal affairs bodies of the Khorezm region during the Perestroyka policy and the work carried out during the complex processes of this period. It mentions that during the historical processes that took place during the analyzed period, changes occurred in the activities of the internal affairs bodies.

Keywords: perestroyka, Uzbekistan, Khorezm region, police, crime, law and order.

Аннотация: В данной статье анализируется деятельность органов внутренних дел Хорезмской области в период политики Перестройки и работы проводимые в ходе сложных процессов этого периода. В нем упоминается, что в ходе исторических процессов, происходивших в анализируемый период, также произошли изменения в деятельности органов внутренних дел.

Ключевые слова: перестройка, Узбекистан, Хорезмская область, милиция, преступность, правопорядок.

KIRISH. Mamlakatimizda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida Uchinchi Renessansga poydevor qo‘yilayotgani dunyoviy e‘tirof etilmoqda. Bu jarayonda prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan, xalqqa ma‘naviy ozuqa beruvchi omil sifatida tariximizni xolis va haqqoniy o‘rganishga imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Ushbu bunyodkorliklar jarayonida ichki ishlar organlari xodimlarining ham o‘ziga xos o‘rni mavjud. Jamiyatda qonun ustuvorligi va adolat, tinchlik va osoyishtalikni ta‘minlash, jinoyatchilikning oldini olish, aholining huquqiy savodxonligini oshirish borasida qilinayotgan ishlar e‘tiborga molik.

Mamlakatimizda zamonaviy yondashuvlar asosida olib borilayotgan tarixiy tadqiqotlar doirasida O‘zbekistonda sovet hokimiyatining o‘rnatilishi va mustahkamlanishi, davlat boshqaruvi shakli, nazorat va jazo organlarining tashkil etilishi va faoliyati, shuningdek, ichki ishlar organlarining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy jarayonlardagi ishtiroki kabi masalalar o‘rganilmoqda.

Sovet jamiyatida boshlangan qayta qurish va oshkoralik siyosati barcha sohalarida to‘planib qolgan muammolarni hal qilish o‘rniga shoshma-shosharlik bilan qabul qilingan turli qarorlar, hukumat dasturlari va boshqa tadbirlar natijasida ijtimoiy-iqtisodiy hayotdagi inqirozni yanada tezlashtirdi. Sovet davrida shakllangan boshqaruv elitasi va kommunistlar o‘z mavqeidan voz kechishni istamay, hukmronlik siyosatini davom ettirdilar.

Ushbu davrdagi tarixiy voqealar, siyosiy vaziyat va jamiyatdagi ziddiyatlar tufayli ichki ishlar organlarining faoliyati doimiy ravishda o‘zgarib turgan. Shu sababli, sovet davrida O‘zbekistondagi ichki ishlar organlarining faoliyatini hududiy nuqtayi nazardan ham o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

Tadqiq qilinayotgan davrga oid tarixiy jarayonlar yuzasidan mustaqillik yillarida tarixchilar tomonidan yangicha metodologik uslubda yozilgan tadqiqotlar muhim ahamiyatga ega. Xususan, N.Jo‘rayev, D.Bobojonova, T.Fayzullayev va boshqalarning tadqiqotlarida qayta qurish yillaridagi qator muammolar atroflicha tahlil etilgan[2]. O‘zbekiston tarixiga oid fundamental tadqiqotlarda ham bu masalaning ayrim jihatlarini ko‘rsatilgan [3]. H.Abuyev O‘zbekistonda sovet hokimiyatining

qayta qurish siyosati va uning oqibatlarini tahlil qilgan[4].

Bevosita ichki ishlar tarixiga oid izlanishlar doirasida A.Yermetovning “XX asrning 80-yillarida O‘zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy muammolarning ichki ishlar organlari faoliyatiga ta‘siri” maqolasi O‘zbekistonning 1980-yillardagi siyosiy vaziyati va ichki ishlar organlarining faoliyati haqida muhim ma‘lumotlarni taqdim etadi[5].

Q.Qodirovning “O‘zbekistonda ichki ishlar organlari tizimining shakllanishi va rivojlanishi bosqichlari” nomli maqolasida O‘zbekistonda ichki ishlar organlari tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Muallif maqolaning asosiy diqqat markaziga tarixiy jarayonlarda jamiyatning xavfsizligini ta‘minlash masalasini qo‘yadi [6].

Mazkur tadqiqot tarixiy tahlil usuliga asoslanib, arxiv hujjatlari, ommaviy axborot vositalari, huquq-tartibot organlarining rasmiy hisobotlari, shuningdek, ilmiy adabiyotlardan foydalangan holda amalga oshirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Sovet jamiyatining rivojlanish jarayonlarini tahlil qilish asoslangan qonuniyatlar, uning so‘nggi o‘n yillikda tanglik holatiga keltirgan bir qator muhim ziddiyatlarni tushunish imkonini yaratadi. Bu ziddiyatlarning asl sababi sotsialistik rejali iqtisodiyotning ishlab chiqarish munosabatlari xususiyatiga mos kelmasligida bo‘lib, bu muammo vaqt o‘tishi bilan tobora kuchayib bordi. Shu davrda iqtisodiyot o‘z jo‘shqinligini asta-sekin yo‘qotib, bu yo‘qotishni qoplash uchun esa katta sarf-xarajatlar qilinishiga sabab bo‘ldi.

Sovet rahbariyati 1985-yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan tezkor rivojlantirish maqsadida tuzgan rejalarini amalga oshirishga qaratilgan dastlabki qadamlariyoq kutilgan natijani bermadi. Qayta qurish siyosati davomida qilingan xatoliklar, mamlakat mintaqalari o‘rtasidagi munosabatlarning izdan chiqishi va siyosiy vaziyatning yomonlashuvi tufayli ko‘zlangan maqsadlar amalga oshirilmadi.

Bu davrda ichki ishlar organlarida byurokraziyani qisqartirish va korrupsiyaga qarshi kurash asosiy vazifalardan biri sifatida belgilandi. Shu bilan birga, ichki ishlar organlari oshkoralikni ta‘minlash va jamoatchilik bilan hamkorlikni mustahkamlashga alohida e‘tibor qaratdi. Ikkinchi

tomondan, ichki ishlar tizimida fuqarolarning huquqlarini himoya qilish ustuvor vazifa sifatida ko'rildi. Ba'zi holatlarda ichki ishlar xodimlari inson huquqlarini buzganliklari uchun javobgarlikka tortildi va ichki nazorat kuchaytirildi.

1980-yillarda Xorazm viloyatidagi ichki ishlar organlari ham Sovet Ittifoqida amalga oshirilgan umumiy siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar ta'sirida katta sinovlarga duchor bo'ldi. Bu davrda huquq-tartibotni ta'minlashdagi asosiy masalalar xodimlarning kasbiy tayyorgarligini yaxshilash, insonlarning xavfsizligini ta'minlash borasidagi jiddiy muammolar edi[7].

Viloyatda bu sohalarning tezkorligini oshirish maqsadida yangi bo'linmalar tashkil etish, xodimlarning bilimini oshirish ishlari amalga oshirildi. Shu bilan birga davlat avtomobil nazorati, yong'inga qarshi kurash, pasport, iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurash va boshqa bo'limlar faoliyatini ham rivojlantirish chora-tadbirlari belgilandi[8].

Qayta qurish davrida ham ichki ishlar organlari faoliyatida katta o'zgarishlar bo'ldi. Ammo markazdan to'liq bog'liq bo'lganligi tufayli, respublika militsiyasi mustaqil ravishda rivojlana olmadi. Ko'plab mahalliy xodimlar ishdan bo'shatildi. Bu davrdagi ichki ishlar organlari asosan davlat hokimiyatini mustahkamlash, jamoat tartibini saqlash va jinoyatlarga qarshi kurashda faol ishtirok etgan [6]. Iqtisodiy nazorat doirasida ichki ishlar organlari paxta yetishtirish kabi qishloq xo'jaligi siyosatini amalga oshirishda ham faol ishtirok etgandi.

Qayta qurish siyosati davrida ichki ishlar tizimida bir qator qiyinchiliklar ham yuzaga keldi. Ishning ko'lamini va chegarasi aniq belgilanmagani tufayli, xodimlar faoliyatida ziddiyatli holatlar kuzatildi. Ijtimoiy muammolarning kuchayishi, iqtisodiy holatning yomonlashishi va jinoyatchilikning o'sishi ichki ishlar organlarining faoliyatini qiyinlashtirdi. Ayniqsa, uyushgan jinoyatchilik va iqtisodiy jinoyatlar bilan bog'liq muammolar o'zini namoyon qildi[7].

Sobiq ittifoq davridagi kadrlar siyosatining jiddiy xatolaridan biri markaz tomonidan milliy respublikalarga, jumladan, O'zbekistonga mahalliy sharoitni bilmagan kadrlarning yuborilishi bilan bog'liq edi.

Masalan, 1984-1989-yillarda "O'zbekistonda sotsialistik qonunchilikni tiklash" shiori ostida Ichki

ishlar vazirligiga sobiq sovetlar mamlakatidan hammasi bo'lib 150 nafar xodim jo'natiladi[5].

Bu davrda O'zbekistonda faoliyat olib borgan sobiq ittifoq Bosh prokuraturasining T.Gdlyan va N.Ivanov boshchiligidagi alohida muhim ishlar bo'yicha tergov guruhi tomonidan to'qib chiqarilgan "Paxta ishi" deb nomlangan uydirmalari asosida turli soha vakillari qatori respublika ichki ishlar organlarining qator rahbar va xodimlarining nohaq hibsga olinishi holati achinarli holdir.

Jumladan, Xorazm viloyatida ham kechgan girdobiga nafaqat begunoh viloyat, rayonlar, xo'jaliklar rahbarlari va mutaxassislari, balki ichki ishlar organlari rahbar xodimlari ham tushgan edi.

Xususan, Ikkinchi jahon urushi qatnashchisi, qator davlat mukofotlariga ega bo'lgan general-mayor S.Z.Sobirov ham gdlyanchilar qurboni bo'ldi. 1984-yilda ishdan chetlatilib, turli tuhmatlar bilan qamoqqa olindi. Xayriyat, haqiqat qaror topib, u oqlandi, biroq qamoqdagi qiynoqlar oqibatida og'ir kasalliklar orttirgani sabab general-mayor Salim Zokirovich Sobirov 2008-yil 28-martda vafot etdi[9].

1984-yilda S.Z.Sobirovdan so'ng viloyat Ichki ishlar boshqarmasi boshlig'i lavozimiga boshqarma boshlig'ining tezkor xizmat bo'yicha o'rinbosari bo'lib ishlab kelayotgan mayor Valeriy Ivanovich Lesnix tayinlandi. Polkovnik V.Lesnix boshqarmaga 1992-yilgacha rahbarlik qildi.

Qayta qurish va sobiq ittifoqning tarqab ketishi davrida yuz bergan parokandalik, qonun-qoidalarning zamon talablariga javob bermasligi oqibatida tezkor vaziyat og'irlashib borardi. Shunga qaramasdan, V.Lesnix shaxsiy tarkibning kuchvositalarini vaziyatni barqarorlashtirishga hamda viloyat aholisining osoyishtaligini ta'minlashga qarata oldi.

1985-yilda boshlangan qayta qurish siyosati davrida rahbarlar tomonidan xalqqa ko'plab va'dalar berilsa-da, jamiyatdagi biror sohada ham, jumladan, jinoyatchilikka qarshi kurash sohasida ham rejalar amalga oshmadi. Aksincha, jinoyatchilikning ko'rinishlari ochiqdan-ochiq, g'arazli ta'magirlik tusini oldi. Talonchilik, o'g'rilik, bosqinchilik jinoyatning eng ko'p tarqalgan turiga aylandi. Respublika Ichki ishlar organlariga yurtimiz mustaqilligi arafasida ana shunday meros qoldi.

Yuqoridagi kabi holatlar favqulodda choralar ko'rishni talab etdi. Natijada hududda

jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha Muvaqqat qo'mita tashkil etildi. Ushbu qo'mitaning 1989-yil 26-sentabrdagi 214/12-sonli qaroriga asosan huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatini keng yoritib borish maqsadida "Xorazm haqiqati" va "Хорезмская правда" gazetalariga ilova tarzida muvaqqat komitetning "Osoyishtalik uchun – За правопорядок" deb nomlangan axborot varaqasini o'zbek va rus tillarida nashr etish belgilandi.

Bu davrda ayrim respublikalarda, jumladan, Boltiqbo'yi, Gruziya, Ozarboyjonda ziddiyatlar yuz berdi. Respublikamizning Farg'ona viloyati va Andijonda ham ommaviy tartibsizliklar sodir etildi. 1990-yil 2-mayda Andijonda ro'y bergan shunday jarayonlar Xorazmda jamoat tartibini saqlash, fuqarolar xavfsizligi, huquqi va mol-mulkini muhofaza qilish borasida qo'shni viloyatlar ichki ishlar organlari tomonidan ko'mak berilishini taqozo etdi. Xorazm viloyat IIB boshlig'i militsiya polkovnigi V.Lesnixning buyrug'iga asosan 100 nafar militsiya xodimlari Andijonga safarbar qilindi. Militsiya terma otryadiga viloyat IIB JTSB boshlig'i militsiya mayori Baxtiyor Jumaniyozov komandir, siyosiy xodim militsiya kapitani Kamil Tajiyev o'rinbosar qilib tayinlangan[10].

Mamlakatda vujudga kelgan ahvolni e'tiborga olib va respublika manfaatlarini himoya qilish maqsadida O'zbekiston Prezidentining 1991-yil 25-avgustdagi PF-237-son farmoni qabul qilindi. Unga muvofiq, Respublika Ichki ishlar vazirligi va Davlat xavfsizligi komiteti O'zbekistonning qonuniy tasarrufiga olindi[1].

Sovet Ittifoqi tuzumi davrida turli yillarda ichki ishlar organlari tizimida ko'plab strukturaviy o'zgarishlar qilingan bo'lsa-da, ammo mohiyat o'zgarmagan, respublika ichki ishlar vazirligi mustaqil harakat qilolmas, Ittifoq ichki ishlar vazirligining hududiy organi sifatida faoliyat olib borar edi. Natijada, oddiy xalq ichki ishlar organlariga ishonchsizlik bilan qarar, ichki ishlar organlari sovet tuzumining majburlov va jazo organiga aylanib qolgan edi[11].

XULOSA. Qayta qurish siyosati davrida Xorazm viloyati ichki ishlar organlari o'zgarishlarga moslashish va huquq-tartibotni ta'minlashda muhim rol o'ynadi. Lekin byurokratiya va korrupsiya bilan bog'liq muammolarni batamom hal qilish mumkin bo'lmadi. Shunga qaramay, Qayta qurish siyosati

ichki ishlar organlari uchun yangi sinovlar bilan birga, islohotlar jarayonida ayrim ijobiy o'zgarishlarga ham sabab bo'ldi. Xorazm viloyati ichki ishlar organlarining islohotlar jarayonidagi ishtiroki umumiy huquq-tartibot tizimini rivojlantirishga hissa qo'shdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1991-y., 10-son, 218-modda. <https://lex.uz/ru/docs/188475>.
2. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob. O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. Ilmiy muharrir: N.Jo'rayev – Toshkent: Sharq, 2000; Bobojonova D. O'zbekistonda ijtimoiy – iqtisodiy munosabatlar. – Toshkent: Sharq, 1999; Tarix shohidligi va saboqlari. Ilmiy muharrir: D. Alimova. – Toshkent: Sharq, 2001.
3. O'zbekiston tarixi (1917-1991-yillar). Ikkinchi kitob. 1939-1991-yillar. Mas'ul muharrirlar: R.Abdullaev, M.Rahimov, Q.Rajabov. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
4. Abuev H. Sovet hokimiyatining qayta qurish siyosati va uning O'zbekistonga ta'siri (1985-1991-y): Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2020.
5. Yermetov A.A. XX asrning 80-yillarida O'zbekistondagi ijtimoiy-siyosiy muammolarning ichki ishlar organlari faoliyatiga ta'siri // O'zbekistonning mustaqillikka erishish tarixi: 1980-1990-yillardagi ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy omillar. Toshkent: TURON-IQBOL, 2019. – B. 100-105.
6. Qodirov Q. O'zbekistonda ichki ishlar organlari tizimining shakllanishi va rivojlanishi bosqichlari // Jamiyat va innovatsiyalar (Society and Innovations), Issue – 4 №3, 2023. – B. 138-149.
7. Yermetov A.A. O'zbekistonda ichki ishlar organlari faoliyati (1925-1991-yy). Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Toshkent, 2019.
8. Xorazm viloyati ichki ishlar organlarining tashkil etilishi va rivojlanish tarixidan qisqacha ma'lumotlar // <https://xviib.uz/uz/menu/iib-tarixi>.
9. Tajiev K., Matyakubov M. Osoyishtalik yo'lida bir asr. T.: Azmin nashr print, 2022. – B. 131.
10. Komiljon Tojiyev intervyusi, Urganch, 25-avgust 2022-yil.
11. IIV tarixi // <https://qriiv.uz/uz/menu/iiv-tarixi>